

Zorica Ivanović*Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu*

zorivano@eunet.rs

Terminologija srodstva kao (i dalje) značajna antropološka analitička kategorija*

Apstrakt: U ovom radu se objašnjava šta je terminologija srodstva kao analitička kategorija u antropologiji i ukazuje na njen značaj. Posebna pažnja je usmerena na razlike u pristupu i metodu koje se primenjuju u antropologiji i u komparativnoj filologiji i istorijskoj lingvistici kada je reč o ovoj vrsti istraživanja. Osim razmatranja u vezi s tipologijom sistema terminologije srodstva, u radu se ukazuje na savremena saznanja koja se odnose na dva stara pitanja: 1. ono koje se tiče odnosa između terminologije srodstva i van lingvističkih elemenata (principi društvene organizacije i srodničkog ponašanja), 2. ono koje se bavi istorijskim promenama i transformacijama terminoloških sistema srodstva.

Ključne reči: srodstvo, terminologija, antropološka analiza, sistem, tip, transformacije, prakse

Uvod

Sva ljudska društva imaju sisteme srodstva koji obuhvataju neki oblik porođice i vanporođičnih srodničkih odnosa u čijim okvirima se deca rađaju i putem kog dobijaju svoj početni društveni položaj. Srodnički sistem utiče na karakter i oblik seksualnih zajednica i braka i na odnose afinalnog srodstva,¹ a time i na

* Rad na tekstu podržalo je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije u sklopu finansiranja naučnoistraživačkog rada na Univerzitetu u Beogradu – Filozofskom fakultetu (broj ugovora 451-03–68/2022–14/200163).

¹ Kao tehnički termin za srodničke odnose koji se između pojedinaca/ki i grupa uspostavljaju putem braka u antropologiji se koristi izraz „afinalno srodstvo” (engl. affinity; fr. affinité). Kao oznaka za ovu vrstu srodničkih veza u domaćoj naučnoj literaturi, pa i u pravnim i zakonskim dokumentima, najčešće se koristi termin „tazbina” („srodstvo po tazbini”, „tazbinstvo”). Radomir Rakić je već ukazao da ovaj pojam nije odgovarajući jer je nastao od termina „tast”, ženin/suprugin otac, i stoga može da se odnosi samo na afinalne srodnike muškarca, ali ne i žene (Rakić 1991, 35, 78). Pojam „svatstvo”, koji povremeno nalazimo u naučnim, pre svega istoriografskim radovima, sadržinski je

odnos prema deci koja se rađaju u okviru i van bračne zajednice. Na taj način, kako ističe Kronenfeld, srodstvo često obezbeđuje početni sistem kategorija i odnosa putem kojih se utvrđuju prava na osnovu kojih se imovina prenosi i nasleđuje, a tako i klasna, politička i ekonomska moć, pa i određena religijska verovanja i pripadnost (Kronenfeld 2001, 147). Srodstvo, dakle, predstavlja skup normi i pravila koja definišu legitimne bračne i/ili seksualne zajednice i (delimično) određuju status osoba rođenih iz tih zajednica (Godelier 1998, 386). Međutim, antropološka analiza srodstva se ne svodi samo na pitanja pravila. Jer, društveni odnosi koje nazivamo srodstvom predstavljaju složenu celinu koju je iz metodoloških razloga moguće podeliti i analizirati na tri nivoa: 1. *konceptualni* ili *kognitivni* (referencijalna terminologija srodstva), 2. *normativni* (pravila), 3. *bihеvioralni* (srodničke prakse i ponašanja) (Trautmann 1995, 21; Godelier, Trautmann, Tjon Sie Fat 1998, 4). Drugim rečima, koncepti, pravila i ponašanje predstavljaju različite elemente na osnovu kojih možemo analizirati sistem srodstva. Srodničke kategorije ili konceptualni deo sistema srodstva se sastoji od srodničkih termina koji, uzeti kao celina, formiraju logički uređen skup, metod klasifikacije koji počiva na određenim principima grupisanja i razvrstavanja srodnika/ca. Srodnička pravila ili normativni aspekt odnosa srodstva određuju idealne oblike ponašanja, ono što bi ljudi trebalo da rade. Srodničko ponašanje ili praksa je ono što ljudi rade i moguće ga je statistički analizirati (Trautmann 1995, 21; 1999, 439).²

širi. Međutim, radi se o srednjovekovnom terminu koji je korišćen u crkvenoj literaturi i kanonskim izvorima i čija arhaičnost ograničava njegovu upotrebu kao opšte analitičke kategorije. Rakić je predložio termin „srodbina”, koji takođe nije ušao u širu naučnu upotrebu. Da bi se izbegle nepreciznosti i nejasnoće u naučnoj komunikaciji, predlažem da se koristi izraz „afinalno srodstvo”, a da se u sinonimskom značenju upotrebljava sintagma „srodstvo putem braka/po braku” i „srodnici/e po braku”, odnosno „afinalni srodnici/e”.

² U literaturi je davno ukazano na neophodnost razlikovanja normi ili „kulturnih ideala” (srodstva) i ponašanja (v. Leach 1945). U savremenoj antropologiji je prihvaćeno ne samo da domen pravila ima „idealizirajući, i čak ideološki karakter” već je i sam antropološki koncept „pravila” na značajan način izmenjen (Godelier, Trautmann, Tjon Sie Fat 1998, 4). Naime, nekada se smatralo da kulturna pravila, pa tako i ona koja se odnose na srodničke odnose, predstavljaju polje konsenzusa i jasnih značenja i pretpostavljalo da bilo koji odrasli član društva može da pruži spisak pravila koja su poznata svima i identična za sve članove određenog društva. Tokom poslednjih decenija prevladalo je shvatanje da su pravila i javni simboli predmet pregovaranja i manipulacija i da mogu biti korišćeni kao deo strategija za ostvarivanje pojedinačnih i grupnih ciljeva i da je stoga plodotvornije domen pravila razumeti kao polje varijacija, osporenih značenja, hegemonije i otpora (Godelier, Trautmann, Tjon Sie Fat 1998, 4).

U ovom radu se objašnjava šta je terminologija srodstva kao analitička kategorija u antropologiji i ukazuje na njen značaj. Posebna pažnja je usmerena na razlike u pristupu i metodu koje se primenjuju u antropologiji i u komparativnoj filologiji i istorijskoj lingvistici kada je reč o ovoj vrsti istraživanja. Osim razmatranja u vezi s tipologijom sistema terminologije srodstva, u radu se ukazuje na savremena saznanja koja se odnose na dva stara pitanja: 1. ono koje se tiče odnosa između terminologije srodstva i vanlingvističkih elemenata (principi društvene organizacije i srodničkog ponašanja), 2. ono koje se bavi istorijskim promenama i transformacijama terminoloških sistema srodstva.

Ukazivanje na značaj antropološke analize terminologije srodstva ne znači, međutim, povratak na nekadašnje stanovište da razumevanje logike terminoloških klasifikacija omogućava razumevanje čitavog sistema srodstva. Umesto toga, zalažem se za pristup koji podrazumeva izučavanje kako konceptualnih i normativnih elemenata srodstva tako i različitih srodničkih praksi, strategija i politika koje u određenom istorijskom i etnografskom kontekstu ljudi, grupe, institucije i pojedinci/ke primenjuju. Da bi naglasili da antropološko izučavanje srodstva podrazumeva različite pristupe i vrste analiza, od kojih svaka doprinosi boljem razumevanju ovih veza i odnosa, teoretičari koriste poznatu figuru rimskog boga Janusa koji ima dva lica. Jedno lice gleda desno, ka ponašanju, i vidi srodničku praksu koja se može udaljavati od pravila i osporavati ih („toplo srodstvo”); drugo lice koje gleda levo, ka srodničkoj terminologiji, vidi domen preciznih i jasnih pravila i kategorija („hladno srodstvo”) (Godelier, Trautmann, Tjon Sie Fat 1998b, 5). Međutim, to ne znači da je ove aspekte jednog kompleksnog fenomena moguće tretirati kao da su u pitanju realno različiti i međusobno nezavisni elementi i pretpostaviti da je neki od njih „istinsko” mesto srodničkog sistema i strukture (de Castro 1998, 333).³ Kao što je već ukazano, pre se radi o različitim nivoima i vrstama analize, od kojih svaka doprinosi boljem razumevanju društvenih veza koje nazivamo srodstvom.

Postoji nekoliko razloga zbog kojih u ovom radu pažnju usmeravam na antropološku analizu srodničke terminologije. Najpre, izučavanje srodničke terminologije je u antropološkoj teoriji i praksi još od formativnog perioda discipline imalo istaknut značaj. Heuristička sredstva za ovu vrstu analize osmislio je, kao što je poznato, Luis Morgan i izneo ih u *Sistemima krvnog i afinalnog srodstva ljudske porodice/ Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family*

³ Morgan je, kao i drugi istraživači tog perioda, smatrao da razumevanje načina klasifikacije srodnika omogućava razumevanje svih aspekata srodničkog sistema. Za razliku od njega, britanski struktural-funkcionalisti (teorija o grupama porekla) principe porekla su definisali kao ključne elemente, kao to „istinsko” mesto srodničkih struktura i sistema. Za Levi-Strosa i strukturaliste (teorija o bračnim savezima) to su bila bračna pravila. Savremena istraživanja, međutim, pokazuju da je u pitanju nepostojeća dilema i da srodnički sistem nije moguće „svesti” samo na jedan od njegovih elemenata.

(Morgan 1997/1870).⁴ Prvi je naučnik koji je ustanovio da terminologija predstavlja metod *klasifikacije* (podvukao Fox 1967, 240; up. Pavković 1981, 478) koji nam otkriva na koji način različiti sistemi vrše kategorizaciju srodnika/ca. Međutim, najveći značaj *Sistema* nisu zaključci i argumentacija, već konstruiranje srodničke terminologije kao predmeta analize i jedne od osnovnih analitičkih kategorija u antropologiji, koja je korišćena u potonjim istraživanjima (Trautmann 2001, 274).

Morganovo shvatanje terminologije kao novog instrumenta za analizu srodstva i društva Kising je nazvao „antropološkim kamenom iz Rozete”, analitičkim sredstvom velike sazajne vrednosti. To što je pošao pogrešnim putem u smislu zaključaka manje je važno od toga što nam je postavio seriju problema o kojima se i danas raspravlja (Keesing 1972, 17). Međutim, nisu svi pokazivali, niti pokazuju, takav entuzijazam prema ovoj vrsti uzučavanja. Malinovski je, prema svedočenju njegovih studenata, o Morganu govorio kao o „lažnom proroku discipline” (Fortes 1969, 18). On je smatrao da analiza terminologije predstavlja „bastardnu algebru srodstva” (*bastard algebra of kinhip*) koja vodi do „matematizacije” antropološkog pristupa i da kao takva ne pomaže u razumevanju srodničkih odnosa već samo zbunjuje „prosečnog antropologa” (Malinowski 1930, 19).⁵ Naravno, ni u kasnijem periodu nije bilo konsenzusa u pogledu Morganovog doprinosa znanju i značaja i plodotvornosti ove vrste istraživanja. Ipak, do 1970-ih pitanje logike terminoloških sistema srodstva predstavljalo je „privilegovano mesto” teorijskih promišljanja (Trautmann 2001, 268; Godelier 2004, 197).

Ova vrsta istraživanja je još od Morganovog vremena koncipirana kao vrsta formalne komparativne analize koja se zanima za pravilnosti u načinu klasifi-

⁴ Oko godine izdanja knjige *Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family* postojale su nejasnoće. Naime, u prvom i nekim kasnijim izdanjima navedena je 1870. godina, kao i u izdanju iz 1997. koji sam ja koristila. Međutim, u literaturi koja se poziva na ovo Morganovo delo neretko se navodi 1871. godina. Naime, knjiga je u štampariji bila složena 1870. godine, ali je, zbog niza okolnosti, za štampu bila spremna tek u aprilu 1871. godine, kada se pojavilo prvih 180 primeraka. Kako se radilo o knjizi čije je štampanje bilo skupo, nije se razmišljalo o tome da godina izdanja bude izmenjena i prilagođavana stvarnom vremenu njenog izlaska iz štampe (v. Trautmann 1987, 235–236; cf. Resek 1960, 79, 167; Ivanović 2013, 184, 196–197).

⁵ Stanovište Malinovskog nije začuđujuće s obzirom na njegovo uverenje da antropologija treba da istražuje ponašanje i društvena pravila, a ne jezik. Uopšteno govoreći, britanski funkcionalisti i struktural-funkcionalisti se nisu posebno bavili izučavanjem terminologije srodstva. Čak i oni koji su, poput Riversa i Refklif-Brauna, u svojim radovima pažnju posvećivali ovom aspektu srodničkog sistema nisu razvili relevantnija teorijska objašnjenja koja su izdržala test vremena i kasnijih antropoloških saznanja.

kovanja srodnika. Cilj ovog postupka je otkrivanje principa koji omogućavaju poređenje velikog broja različitih srodničkih terminologija i uspostavljanje što preciznije naučne tipologizacije. Tokom jednog i po veka istraživanja prikupljeno je na stotine terminologija koje pripadaju društvima sa različitim jezicima i najrazličitijim socijalnim strukturama i odnosima. Na taj način je stvoren obiman „etnografski arhiv” koji je omogućio da se steknu znanja i razviju objašnjenja o različitim tipovima srodničke terminologije koji postoje u različitim delovima sveta, o njihovom odnosu sa nelingvističkim elementima sistema srodstva, kao i o njihovim istorijskim transformacijama (Godelier, Trautmann and Tjon Sie Fat 1998b, 3).

Međutim, „nove studije srodstva”, kako neki/e označavaju promene u pristupima do kojih dolazi tokom poslednjih decenija 20. veka, uglavnom ostaju nezainteresovane za formalnu semantičku analizu. Osnovni argument je da izučavanje terminologije, kao i sve vrste formalnih analiza, zanemaruje društveni i kulturni kontekst i simboličke i značenjske aspekte društvenog života. Terminologija, dakle, nije više automatski uključivana u ono što antropolozi nazivaju srodstvom (Trautmann 2000, 563). Drugim rečima, „hladno srodstvo” je zanemareno i ostavljeno po strani. Umesto toga, pažnja je usmeravana na ispitivanje odnosa između srodstva i politike, ekonomije ili religije, na svakodnevne prakse i strategije upotrebe ovih odnosa, kao i na nova istraživačka pitanja i fenomene koji se pojavljuju sa socio-ekonomskim i (bio)tehnološkim transformacijama u savremenim društvima (Ivanović 2008).

Ukratko, interes antropologa i antropološkinja za terminologiju srodstva je tokom poslednjih decenija 20. veka opao, ali nikada i sasvim nestao. Štaviše, može se reći da je došlo do obnavljanja zanimanja za ovu vrstu istraživanja (Godelier, Trautmann, Tjon Sie Fat 1998, 3; Trautmann 2000, 563; Barry 2000, 14). S druge strane, formalnu analizu terminologije počinju da „otkrivaju” i istraživači/ce koji/e se bave teorijskom lingvistikom i matematikom (Tjon Sie Fat 1999, 419). Ipak, uopšteno posmatrano, može se reći da specifičnost antropološke analize i razumevanje srodničke terminologije kao analitičke kategorije često ostaje nedovoljno, kako u drugim disciplinama tako u drugim istraživačkim poljima u okviru same antropologije. U tom smislu ne čudi da savremena saznanja i rezultati ovih istraživanja uglavnom ostaju nepoznati. U domaćoj nauci antropološka analiza terminologije srodstva nikada nije bila u dovoljnoj meri razvijena, što je takođe bio jedan od podsticaja za pisanje ovog rada.⁶

⁶ Postoje podsticajni radovi pre svega o određenim aspektima srpske terminologije (v. Rakić 1991; Bjeletić 1996; Blagojević 2001). Međutim, radi se o „reč po reč” analizi srodničkih naziva i/ili njihovom konotativnom aspektu, a ne, kao što je to slučaj u antropologiji, o izučavanju terminologije kao semantičke celine koja je organizovana na osnovu određenih pravila i logičkih principa.

Terminologija srodstva kao analitička kategorija u antropologiji – o razlici u odnosu na pristup u lingvistici

Srodnički odnosi su u svim jezicima i svim ljudskim društvima predstavljani posebnim skupom reči za označavanje društvenih veza koje nazivamo krvnim i afinalnim srodstvom. Srodnička terminologija, dakle, predstavlja celinu reči koje u određenom jeziku označavaju odnose koji osobu povezuju sa drugim, živim ili mrtvim, osobama što se smatraju srodnici i srodnice a koje pripadaju određenom broju prethodnih i potonjih generacija (Godelier 2004, 201). Kako ističe Kronenfeld, činjenica da su srodnički nazivi deo jezika svedoči o tome da ih ljudi koriste kao i svaki drugi aspekt jezika – kao leksička sredstva za označavanje kategorija znanja. To istovremeno znači da njihovo usvajanje predstavlja deo opšteg procesa socijalizacije, jer se paralelno sa učenjem jezika u detinjstvu uče i ovi termini i njihova pravilna upotreba (Kronenfeld 2001, 148). Ne postoji jezik koji nema rečnik srodstva, iako neki jezici nemaju poseban rečnik za označavanje srodnika po braku, a neki ni za oca i patrilateralne srodnike.⁷

Takođe, u svakom jeziku postoje dve vrste srodničkih naziva. Oni koji imaju denotativnu funkciju i služe za označavanje određenog srodničkog odnosa nazivaju se *referencijalnom* terminologijom. Drugu vrstu čini *vokativna* terminologija koja se koristi za obraćanje. Analiza konotativnog aspekta srodničkih naziva podrazumeva razmatranje njihovog šireg značenja koje zavisi od konteksta upotrebe i nijansi značenja.⁸ Istraživanje termina za obraćanje i neformalnih značenja pokreće važna sociološka, antropološka i psihološka pitanja (Scheffler, Loundsbury 1971, 12). Ovi nazivi mogu prvi da ukažu na promene srodničkih odnosa u novom društvenom, ekonomskom i kulturnom kontekstu,

⁷ U tzv. dravidskom tipu terminologije srodstva, kao i većini australijskih sistema, ne postoje posebni termini za srodnike po braku (Dumont 1953; 1983, 3–35, 175–191; Trautmann 1995, 21–25, 29–62; Godelier 2004, 202–203, 216–217, 220–226). U nekim sistemima ne postoje ni nazivi za oca i patrilateralne srodnike. Prema svedočenju istraživača (Hua 2001), u društvu naroda Na ili Moso (kako sami žele da budu označavani) u provinciji Junan u Kini tradicionalno ne postoji institucija braka i pojam očinstva tako da pojam srodstva obuhvata samo veze po majci, što istovremeno znači da postoje nazivi samo za označavanje ovih srodnika i srodnica. Rasprava o ovom sistemu nije okončana.

⁸ Na primer, u srednjovekovnoj Srbiji je srodnička terminologija, a posebno nazivi otac, roditelj, brat, sin ili čedo, korišćena za isticanje razlika u društvenoj hijerarhiji (Blagojević 2001, 115). Kao još jedan primer mogu se navesti i korišćenja naziva „sin” i „brat” u odnosima koji nisu srodnički, što se u srpskog društvu pojavljuje kao učestala praksa tokom poslednjih decenija.

kao i na subjektivni i emotivni aspekt tih odnosa ili metaforičku upotrebu srodničke terminologije (Strathern 1992, 19; Zimmerman 1993, 102). Međutim, kako je Gudinaf davno istakao, denotativna funkcija srodničkih naziva je „još fundamentalnija”. Pre svega zbog toga što određenu reč možemo razumeti bez uzimanja u obzir njenih širih i iznijansiranih značenja, ali konotativni aspekt ne možemo razumeti bez oslanjanja na osnovno značenje reči (Goodenough 1967, 1204, nav. u Scheffler, Loundsbury 1971, 12).

Antropološka analiza se od početka odnosila na termine za imenovanje i označavanje srodnika, nareferencijalnu terminologiju. Jer, da bi terminologiju definisao kao sistem klasifikacije srodnika koji počiva na određenim pravilima, Morgan je morao da zanemari nazive za obraćanje i konotativna značenja i da pažnju usmeri na referencijalne termine, na nazive za označavanje odnosa srodstva koji su u društvu „formalno priznati” (Zimmermann 1993, 101; Morgan 1997, 11).

Srodnički termini su prikupljeni i istraživani mnogo pre Morgana. Iz tih razloga Tomas Trautman ističe da narativizacija istorije izučavanja terminologije srodstva mora imati tri poglavlja, nezavisno od toga koliko ona bila duga: pre Morgana, Morgan i posle Morgana (Trautmann 2001). Najstariji izveštaj o srodničkoj terminologiji neke Bantu grupe dao je jedan sedamnaestovekovni gramatičar koji je ostavio obiman materijal na osnovu koga se mogu doneti zaključci o transformacijama Bakongo terminologije tokom tri stotine godina (Olderogge 1961, 103). Džozef Lafito (Joseph Lafitau), misionar kod Irokeza, još početkom 18. veka je uočio da se njihova terminologija srodstva razlikuje od evropske (Barnard 1994, 803). Međutim, izučavanje terminologije srodstva pre Morgana pevazilazi ove pojedinačne slučajeve i vezuje se za mnogo šira istraživanja koja su bila zasnovana na ideji o vezi između istorije i jezika. Kako ukazuje Tomas Trautman, evropska preokupacija idejom o povezanosti jezika i etničke istorije u 18. veku je dovela do razvoja „projekta lingvističke etnologije”,⁹ koji je za cilj imao otkrivanje istorijskih veza između naroda putem sistematskog poređenja rečnika različitih jezika (Trautmann 1987, 271, 273; 2000, 560–561). Ovaj komparativno-istorijski metod, koji se zasnivao na utvrđivanju formalnih sličnosti i razlika u rečniku, razvijen je na pretpostavci da jezička sličnost svedoči o istorijskoj povezanosti i zajedničkom poreklu naroda. U okviru ovog idejnog okvira u poslednjim decenijama 18. veka je došlo i do „otkrića” sanskrita, što je pružilo novi impuls istorijsko-uporednim istraživanjima jezika i doprinelo daljem razvoju komparativne filologije (Trautman 1987, 214).

⁹ Trautman istovremeno ukazuje da se radilo o „mojsijejskoj etnologiji”, jer je ovaj projekat bio zasnovan na genealoškoj koncepciji istorijskog razvoja i kratkoj, biblijskoj hronologiji iz Knjige postanja (Trautmann 1987, 271; 2000, 560).

Poreklo ideje o vezi između jezika i istorije nalazimo još kod Lajbnica, koji je verovao da najbolje sredstvo za otkrivanje zajedničkog porekla različitih naroda predstavlja sistematsko upoređivanje njihovog rečnika (Trautmann 2001, 272; v. Ivanović 2013). U tom cilju je 1718. godine štampao spisak reči (*vocabulary list*) za koje je pretpostavio da predstavljaju termine koje je svaki jezik morao imati u trenutku svog nastanka. Ova Lajbnicova lista reči je bila model za sve kasnije standardizovane spiskove i tabele reči, što su tokom 18. veka i posle predstavljali osnovni materijal za komparativnu filologiju koja je u to vreme razvijana. One su korišćene kao metodološko sredstvo u uporednom istraživanju jezika i istorijskih veza naroda (Trautmann 2001, 272). Na ovoj listi osnovnih reči istaknuto mesto su imali i srodnički nazivi, zajedno sa rečima za označavanje brojeva, delova tela, različitih vrsta aktivnosti i drugim. Kako se smatralo da se ove reči nalaze u osnovi jezika, da su prve nastale, pretpostavljalo se da će upoređivanje ovih termina i utvrđivanje njihove sličnosti u različitim jezicima omogućiti da se utvrde njihovi prvobitni oblici i istorijska povezanost određenih jezika i naroda (Trautman 1987, 214–216, 226–228; 2000, 561).¹⁰ Komparativna filologija je, dakle, prihvatila realistički, predesosirovski diskurs o rečima i stvarima koji je u to vreme bio uobičajen (Trautmann 1987, 273; 2000, 562). Na taj način, istraživanje terminologije srodstva je bilo zasnovano na epistemologiji koja je počivala na dva postulata: da su reči nazivi za stvari i da se te reči mogu porediti u svim poznatim jezicima. Ukratko, poređenje jezika je podrazumevalo postupak poređenja naziva koji su bili standardizovani upotrebom određenog upitnika (liste reči). Cilj ovog upitnika je bio da se zabeleže nazivi koji se u različitim jezicima koriste za unapred utvrđen i standardizovan skup stvari koje su bile označene njihovim latinskim, engleskim ili francuskim nazivima. Posmatrano sa stanovišta razvoja ideje o vezi između istorije i jezika i njene primene u istraživanjima, 18. vek je bio posebno značajan. I u Evropi i u severnoj Americi ovaj teorijsko-metodološki okvir je primenjivan u različitim velikim projektima.¹¹ Potrebno je ukazati i na jedno značajno istraživanje ruskog filologa Lavrovskog (Лавровский). Njegovo delo *Osnovna značenja srodnič-*

¹⁰ Ovaj pristup je doveo do otkrića široko rasprostranjenih porodica jezika koje poznajemo.

¹¹ Iako su i neki raniji autori ukazivali na značaj jezika i komparativne filologije za rešenje pitanja o istorijskom poreklu severnoameričkih Indijanaca, krajem osamnaestog veka (1782) Tomas Džeferson razvija svoj program istorijsko-lingvističkog istraživanja američkih Indijanaca. Njegov metod je počivao na sakupljanju reči iz različitih indijanskih jezika i njihovom poređenju sa standardizovanim, štampanim spiskom reči (Trautmann 1987, 80–81; 2001, 272; 2000, 561). Sličan postupak je primenjivao i Vilijam Džouns (1788) u istraživanju indo-evropske grupe jezika. Takođe, veoma sličan projekat o istraživanju svetskih jezika, a pre svega u okviru ruskog carstva, pokreće carica Katarina (Trautmann 2000, 561; 2001, 272).

kih naziva kod Slovena / Коренное значение въ названіяхъ родства у Славянъ je objavljeno 1867.¹² Međutim, u domaćoj antropologiji ovaj rad nije široko poznat, a zapadni antropolozi su se sa njim upoznali tek krajem 20. veka. Primenujući komparativno-istorijski pristup, Lavrovski analizira rečnik srodstva u ruskom i drugim slovenskim jezicima. Ovaj autor je prvi predložio i primenio specifičan istorijski metod za utvrđivanje promena *pojedinačnih srodničkih naziva*, koji je ruski antropolog Kriukov nazvao sinhrono-dijahronim i ukazao na njegov značaj (Kryukov 1998, 295; podvukla Z. I).¹³ Najkraće rečeno, ovaj postupak je podrazumevao najpre poređenje srodničkih termina u različitim slovenskim jezicima, a potom su ovi nazivi posmatrani u dijahronoj perspektivi da bi se na osnovu istorijskih izvora pratile njihove promene tokom nekoliko vekova. Jasno je da Lavrovskij nije polazio od logičkih *a priori* pretpostavki o transformacijama terminologije srodstva kao što su to činili evolucionisti njegovog vremena već je svoje istraživanje zasnovao na analizi istorijskog (pre svega ruskog) i etnografskog materijala.

Na osnovu podataka koje Lavrovskij iznosi očigledno je da između 12. i 14. veka dolazi do značajnih promena srodničkih termina u ruskom jeziku, tako da u upotrebu ulaze novi nazivi, dok drugi postepeno nestaju (Kryukov 1998, 296; Lavrovskij 1897, 38–54). Na primer, ranije su postojali različiti termini za očevog brata (*сmpуѣ; сmpоу*)¹⁴ i majčinog brata (*yŭ*), kao i za očevu sestru i majčinu sestru. Drugim rečima, bočni srodnici su terminološki razdvajani (FB≠MB; MZ≠FZ).¹⁵ S vremenom su nekada različiti srodnički termini zamenjeni opštim nazivom *дѣдѣ*, tako da je došlo do terminološkog izjednačavanja ovih srodnika

¹² Morgan je te godine za štampu predao svoju drugu i konačnu verziju *Sistema*, ali će rad biti štampan tek nakon nekoliko godina.

¹³ Kriukov je i u svojim ranijim radovima ukazao na značaj sinhrono-dijahronog metoda Lavrovskog. Međutim, tek na naučnom skupu koji je održan u Parizu 1996. godine zapadne teoretičare/ke srodstva upoznaje sa delom i metodom Lavrovskog. U domaćoj nauci se Radomir Rakić zalaže za razvijanje i primenu ovog metoda. Međutim, on konceptualizaciju sinhrono-dijahronog metoda vezuje za savremenog ruskog antropologa Kriukova umesto za devetnaestovekovnog filologa Lavrovskog, čije delo se pominje samo posredno (Rakić 1991). Sinhrono-dijahroni metod u svojim istraživanjima istorijskih transformacija kineske terminologije srodstva koristi i sam Kriukov, iako ne sledi Lavrovskog u njegovom postupku utvrđivanja promena pojedinačnih termina, već celine srodničkih naziva, tj. čitavog terminološkog sistema

¹⁴ Na primer, u savremenom ruskom jeziku njegovog vremena reč *сmpоу* javlja se retko i to bez bilo kakve naznake da se radi o srodstvu (Lavrovskij 1897, 44).

¹⁵ Kako još uvek ne postoji konsenzus u vezi sa srpskim slovnim simbolima za označavanje srodničkih veza, ovde koristim engleske simbole koji su uobičajeni u antropološkoj literaturi o srodstvu: M=mother/majka; F=father/otac; S=son/sin; D=daughter=ćerka; B=brother/brat; Z=sister/sestra; H=husband/muž, suprug; W=wife/supruga, žena.

(FB=MB).¹⁶ Isto se desilo i sa terminima za majčinu i očevu sestru (MZ=FZ), koje su počele da se označavaju opštim nazivom tetka, koji se pojavio u ranom 12. veku (Lavrovskij 1897, 46). Kako ističe Kriukov, sinhrono-dijahroni metod Lavrovskog je anticipirao pitanja promena i istorijskih transformacija terminologija srodstva, koja će u antropološkim istraživanjima srodstva biti pokrenuta znatno kasnije. Međutim, uprkos njegovom doprinosu studijama srodstva, delo Lavrovskog se ipak ne može porediti sa Morganovim radom ne samo zbog toga što je po obimu istraživanja mnogo uže već pre svega zbog toga što ne razvija šire teorijske koncepcije i terminologiju ne tretira na sistematičan način (Kryukov 1998, 295). Ovaj u osnovi filološko-istorijski metod ostaje primenjiv za utvrđivanje promena pojedinačnih srodničkih naziva, međutim, ne omogućava da se uoče i objasne transformacije terminologije srodstva kao sistemski uređene celine, što je pristup koji je razvijan u antropologiji.

U teorijsko-metodološkom okviru komparativne filologije i istorijske uporedne lingvistike srodnička terminologija je shvaćena jednostavno kao rečnik, skup reči za označavanje srodnika.¹⁷ Kako ukazuju teoretičari srodstva, to znači da su srodnički nazivi tretirani samo kao jedan deo rečnika jezika kome su pripadali. Ovaj pristup, koji počiva na „reč po reč” analizi leksike srodstva, lingvistima nije omogućio da uoče da se radi o uređenom sistemu odnosa. Istorijska lingvistika, uprkos do sada već dokazanom značaju savremenih lingvističkih istraživanja, nastavlja da primenjuje rekonstrukciju pojedinačnih naziva, čak i kada se bavi srodničkim terminima, i zato se može reći da je malo učinila kada se radi o semantičkoj dimenziji rečnika srodstva (Trautmann 1999, 439).¹⁸ Kada je reč o ovom polju istraživanja, najsystematičnije i najznačajnije rezultate lingvistika je postigla u fonetici. Međutim, kada se sa fonetike i leksike pređe na semantiku, stvari stoje znatno drugačije, jer reči kao jedinice značenja imaju

¹⁶ Lavrovskij iznosi da se od samog početka 17. veka stariji termini za FB i MB, *cmpyū* i *yū*, više ne pojavljuju u ruskom jeziku već da je u opštoj upotrebi naziv *дядя* (Lavrovskij 1897, 54).

¹⁷ Potrebno je ukazati na razliku između komparativne filologije i istorijske uporedne lingvistike. Naime, komparativna filologija, čiji se razvoj može pratiti od 17. veka, u drugoj polovini 19. veka transformisana je u istorijsku lingvistiku, naučnu disciplinu sa jasno definisanim predmetom istraživanja i metodologijom, koja se odrekla ideje da je lingvističkim sredstvima moguće otkriti stanje jezika (pra-jezik ili pra-jezike) na samim počecima ljudske istorije.

¹⁸ Emil Benveniste (2002, 135–185) često se navodi kao jedan od izuzetnih primera šta bi istorijska komparativna semantika mogla da učini. Međutim, kako Trautman pokazuje, njegovoj analizi srodničke terminologije mogu se uputiti značajne zamerke. Jedna od njih se odnosi na to što polazi od pretpostavke da bračna pravila predstavljaju jedinu determinantu srodničkih terminologija (Trautmann 1987, 263; 1995, 356). Za širu kritiku pristupa i zaključaka E. Benveniste v. Trautmann 1995, 349–356.

drugačiju istoriju od reči kao fonetskih jedinica (Trautmann 1995, 356; Trautmann 1999, 439; 2001, 277).

Antropološko razumevanje i izučavanje terminologije srodstva se, dakle, razlikuje od filološkog metoda koji počiva na upoređivanju rečnika. Kao predmet antropološke analize srodnička terminologija ne podrazumeva samo istraživanje srodničkih naziva već se bavi utvrđivanjem principa koji organizuju određenu terminologiju i koji omogućavaju njeno poređenje sa drugim terminologijama bez obzira na to kom jeziku pripadaju. Postojanje različitih principa klasifikacije srodnika/ca (tipova terminologije srodstva) kako u okviru istih tako i različitih jezičkih grupa bilo je moguće otkriti tek sa uočavanjem značaja semantičke dimenzije rečnika srodstva (Trautmann 1999, 439; 2001, 277). Semantičku dimenziju rečnika srodstva antropolozi su otkrili pre svega zahvaljujući Morganu, koji je, na osnovu širokih komparativnih istraživanja koja su obuhvatala različite delove sveta i sve tada poznate grupe jezika, pružio objašnjenje za postojanje razlika u načinu klasifikacije srodnika/ca (tipova terminologije srodstva) i izrazio ga u vidu koherentnog (iako pogrešnog) teorijskog objašnjenja (Barnard 1994, 803; Trautmann 1999, 439). Ukratko, srodnička terminologija, onako kako je Morgan shvatao, nije skup reči već apstrakcija: obrazac značenja, dok su reči (ili leksika) samo sredstva za označavanje tog značenja (Trautmann and Barnes 1998, 30). U tom smislu se može reći da su od samih početaka u antropologiji srodničke terminologije shvaćene i izučavane kao lingvistički sistemi, kao semantičke celine koje su na osnovu određenih principa uređene na logičan način. Iako je komparativne podatke o srodničkoj terminologiji Morgan na širi i temeljniji način počeo da prikuplja tek nekoliko godina kasnije, još u u *Ligi Irokeza* (1851/1962) je ukazao da terminologija Seneka Indijanaca (Irokeza) čini „jasan i definisan sistem” i da u načinu klasifikovanja srodnika/ca postoje značajne razlike između irokeškog i zapadnih društava (Zimmermann 1992, 102; up. Trautmann 1987, 53).¹⁹ Kao osnovnu odliku irokeškog sistema izdvojio je princip terminološkog izjednačavanja ili spajanja (engl. *merging*) bočne sa direktnom linijom srodstva. Naime, Seneka Indijanci nisu terminološki razlikovali direktne od bočnih srodnika/ca i istim terminom su označavali oca i očevog brata i majku i njenu sestru (F = FB; M = MZ). Kako ukazuju teoretičari srodstva, Morganov rad je pokrenuo neka suštinska pitanja, kao ono o tačnom značenju termina „otac” i o tome šta je očinstvo u društvima u kojima se isti naziv koristi za oca i očevog brata. Ili, kako je kasnije otkrio i sam Morgan u drugim indijanskim društvima, kakvo je, na primer, Omaha, kategorija otac može da

¹⁹ U svojim komparacijama terminologija srodstva Morgan nije polazio od uobičajenog, popularnog shvatanja svog vremena ili, danas bismo rekli, etnoeksplikacija porodičnih i srodničkih odnosa, već od pravne definicije, naučenog koncepta srodstva, koji je pružao, kako je smatrao, „naučnu pouzdanost” u odnosu na koju su tumačeni drugačiji načini računanja srodstva i klasifikovanja srodnika (Trautmann 1987, 54).

uključiti čak i muškarce različitih generacija. Njegova otkrića su takođe dovela u pitanje pretpostavku da evropski koncept krvnog srodstva – zasnovan na ideji da osoba deli krv i ostale telesne supstance sa majkom i ocem – ima univerzalno značenje (Godelier, Trautmann and Tjon Sie Fat 1998, 1–2).

Međutim, u vreme kada je započeo izučavanje Irokeza, Morgan je još uvek koristio filološki metod upoređivanja rečnika i polazio je od engleskih srodničkih naziva i nastojao da utvrdi ekvivalentne indijanske termine (Trautmann 1987, 56, 263).²⁰ Drugim rečima, srodničku terminologiju je još uvek shvatao kao „nomenklaturu”, kako je sam nazivao, odnosno kao skup reči koje predstavljaju imena za odnose koji u prirodi postoje nezavisno od ljudske volje. To znači da se u toj fazi istraživanja još uvek bavio nazivima srodničkih odnosa, a ne načinom na koji su ti odnosi terminološki bili povezani i klasirani. Ukratko, terminologiju srodstva još uvek nije shvatao kao oznaku koncepta (Trautmann 1987, 56, 263). Neadekvatnost ovog metoda i analize rečnika srodstva Morganu će postati jasna tek godinama kasnije kada je otkrio da Seneka Indijanci terminološki razlikuju mlađu i stariju braću i sestre (Trautmann and Barnes 1998, 30). Tada je shvatio da irokeške klasifikacije i distinkcije, koje ne postoje u engleskom jeziku, ne može da izrazi na odgovarajući način samo putem upoređivanja srodničkih naziva. Postalo mu je, dakle, jasno da listu engleskih srodničkih naziva, koju je koristio kao polazišnu tačku za poređenje, mora da proširi da bi mogao da izrazi irokeške posebnosti (Trautmann and Barnes 1998, 30).

Poseban značaj za razvoj Morganovog komparativnog istraživanja i razumevanje terminologije kao systemske celine imalo je njegovo otkriće da različiti jezici mogu na sličan način da klasifikuju srodnike/ce. Naime, Morgan je u susretu sa Odžibva Indijancima (1858) ustanovio da imaju isti sistem terminologije srodstva kao i Irikezi, iako govore različitim jezikom od njih (Tooker 1997, ix). Drugim rečima, mada su pojedinačni nazivi za srodničke odnose kod Odžibva bili sasvim različiti u odnosu na irokeške, „klasifikacija srodnika je bila ista”, što je pokazivalo da su „dva sistema identična u svojim osnovnim karakteristikama” (terminološko spajanje bočnih i direktnih srodnika) (Morgan 1997, 3). Ova sličnost u klasifikaciji srodnika koju je našao u različitim jezicima severnoameričkih Indijanaca Morgana je navela da proširi svoja israživanja i na druge delove severne Amerike i na Aziju, i da srodničke sisteme posmatra komparativno. Posle dodatnih istraživanja zaključio je da kod svih severnoameričkih Indijanaca, bez obzira na razlike u jeziku, postoji isti tip terminologije srodstva kao onaj koji je našao kod Irokeza, a koji počiva na principu izjednačavanja direktnih i bočnih srodnika (F=FB; M=MZ) (Morgan 1997, 4).

²⁰ Trautman ukazuje da ono što je karakteristično za Morganov *Sistem* nije evolucionizam već „filološki dizajn njegovog argumenta i da je tek godinama kasnije shvatio neadekvatnost ovog metoda koji nije mogao da otkrije logiku odnosa srodničkih naziva” (Trautmann 1987, x, 36, 190).

Da bi se razumeo Morganov postupak ne treba zaboraviti da je on prihvatio tezu o azijskom poreklu severnoameričkih Indijanaca, a koju je hteo da dokaže putem istraživanja srodničke terminologije. Na taj način je postojanje jedinstvenog indijanskog tipa terminologije srodstva, koji je verovao da je otkrio, za nje ga bio dokaz o njihovom zajedničkom poreklu i svedočanstvo da je ovaj obrazac klasifikacije srodnika nastao pre njihovog dolaska i raseljavanja po američkom kontinentu (Trautmann 1987, 227). Stoga je smatrao da bi pronalazak istog tipa terminologije i kod azijskih naroda predstavljao jasan dokaz njegove pretpostavke. Na osnovu podataka koje je dobio iz Azije, Morgan je zaključio da irokeški obrazac terminologije srodstva ne samo da je zajednički svim grupama američkih Indijanaca već da postoji i kod Tamila iz južne Indije, što je smatrao dokazom o azijskom poreklu Indijanaca (Trautmann 1987, 242–243; Morgan 1997, 5). Drugim rečima, prema Morganovom tumačenju, isti tip srodničke terminologije je predstavljao dokaz o istorijskoj povezanosti naroda i njihovom zajedničkom poreklu.²¹

Iz dosadašnjeg izlaganja je jasno da je terminološko spajanje (eng. *merging*) direktnih i bočnih srodnika za Morgana predstavljalo osnovni i najvažniji kriterijum za razlikovanje principa i obrazaca klasifikacije srodničkih terminologija (tipova terminologije srodstva). Morganov opšti zaključak je bio da postoji više porodica jezika, ali da postoje samo dva tipa terminologije srodstva koje je označio kao klasifikatorni i deskriptivni (Trautmann 1987, 23; v. Morgan 1997, 12).²² Dakle, sve terminologije srodstva koje postoje u različitim jezicima u *Sistemima* je podelio na samo dva tipa (sa podvarijantama). *Klasifikatorni* sistem terminologije srodstva Morgan je shvatao kao „svođenje krvnih srodnika na velike klase putem serija očigledno arbitrarnih generalizacija” gde se isti termin primenjuje na sve članove iste klase (Morgan 1997, 12). Najkraće, u ovom sistemu su bočni srodnici klasirani u istu terminološku kategoriju sa direktnim – očev brat sa ocem, majčina sestra sa majkom (F=FB; M=MZ itd.). Prema Morganovom mišljenju, osnovna odlika *deskriptivnih* sistema je to što

²¹ Kasnije je sistem koji postoji i kod Tamila nazvan dravidskim i ustanovljeno je da se razlikuje od irokeškog.

²² Morgan je smatrao da su ovi različiti tipovi terminologije srodstva karakteristični za različite „porodice naroda”. Ono što je od značaja za njegov pristup i metod jeste da ove jedinice većeg grupisanja terminoloških sistema nisu bile geografske, već lingvističke. Porodice naroda o kojima govori predstavljale su istorijsko grupisanje naroda, koje je u to vreme bilo poznato i ustanovljeno pre svega putem filologije. Međutim, Morgan je smatrao da filologija putem poređenja rečnika može da ustanovi porodice istorijski povezanih jezika, ali da ne može da pokaže istorijske odnose između porodica jezika. Verujući da isti tip terminologije srodstva svedoči o zajedničkom poreklu i povezanosti jezika i naroda kod kojih ih nalazimo, smatrao je da ova vrsta istraživanja može da omogući rekonstruisanje još dalje prošlosti (Trautmann 1987, 6–7; Morgan 1997, vi-xii).

je svaki od srodnički odnosa koje je on smatrao primarnim (F, M, B Z, H, W) označen posebnim terminom i na taj način razlikovan od svakog drugog odnosa (Morgan 1997, 12). Dakle, osnovni princip organizovanja ovih terminologija je razlikovanje i razdvajanje (eng. *bifurcate*) direktnih srodnika/ca (F, M, FF, FM, MF, MM itd.) i kolaterala (FB, MB, FZ, MZ, FFB, MMZ itd.).

Utvrđivanje logičkih principa i pravilnosti koje postoje u klasifikaciji srodnika je nastavljeno i u periodu „posle Morgana”, ali sa značajnim promenama u pristupu i metodi. Jedna od osnovnih promena, do koje je došlo sa napuštanjem evolucionizma kao dominantnog oblika naučnog objašnjenja, bila je ta da se razlike između terminologija srodstva koje je Morgan uveo pojavljuju u novom, strukturnom obliku (Trautmann 1987, 261).²³ Drugačije rečeno, klasifikatorni i deskriptivni sistemi više nisu posmatrani kao stupnjevi u evolutivnom razvoju već kao strukturni tipovi koji se mogu identifikovati na osnovnu formalnih pravila klasifikacije srodnika. To istovremeno znači da je interes istraživača u 20. veku bio usmeren pre svega na pronalaženje „logički moćnih i empirijski efikasnih analitičkih sredstava klasifikacije” (Kronenfield 2001, 150), tako da je pitanje tipologizacije terminologija srodstva postalo predmet istraživanja i rasprava.

Ukratko o pitanju tipologije terminoloških sistema srodstva

Kao heurističko sredstvo u antropologiji, *tip terminologije srodstva / tip terminološkog sistema srodstva* podrazumeva načela koja na sistematičan način razvrstavaju nazive koji se u nekom jeziku koriste za označavanje odnosa koje nazivamo krvnim i afinalnim srodstvom. Ili, kako preciznije objašnjava Godelije, ovaj pojam se odnosi na principe konstrukcije i logičke strukture specijalizovanog rečnika koji se u određenom jeziku koristi za označavanje skupa osoba koje su sa *egom/ja* (apstraktnom osobom koja je referentna tačka) povezane na osnovu odnosa krvnog i srodstva po braku, i koje su na osnovu tih odnosa smeštene u istu terminološku kategoriju kao *ego* ili u različite kategorije (Godelier 2004, 201).²⁴ Na taj način, svaki metod za terminološku analizu srodstva

²³ U prvoj verziji Sistema, koju su recenzenti odbili, ne nalazimo evolucionističko objašnjenje koje će, međutim, biti uneto u drugu ispravljenu verziju iz 1867. godine, što će biti i štampana nekoliko godina kasnije (v. Trautmann 1987; Ivanović 2013).

²⁴ U nekim sistemima srodstva *ego* ne podrazumeva jednu već više osoba istog pola, a koje pripadaju istoj terminološkoj kategoriji jer se nalaze u istom (ekvivalentnom) odnosu srodstva sa drugom kategorijom osoba koje *ego* (on ili ona) naziva majkama, očevima, sinovima, kćerkama, bratancima i tako dalje. Ukratko, u ovim sistemima pojam *ego* se odnosi na kategoriju osoba koje zauzimaju isti položaj u odnosu na druge osobe koje su klasirane u druge terminološke kategorije. Ovaj način klasifikacije objašnjava činjenicu da u nekim sistemima *ego* majkom i ocem može označavati i osobe koje su

podrazumeva postojanje tipologija koje grupišu različite terminološke sisteme zasnovane na sličnim kategorijama ili logičkim operacijama ili se uspostavljaju na osnovu suprotnih kategorija ili operacija (Kronenfeld 2004, 254). Formalna antropološka analiza terminologija srodstva podrazumeva, dakle, komparativan pristup, gde se putem poređenja principa koji ih organizuju utvrđuju semantičke pravilnosti i razvijaju šire kateorije/ tipovi ovih terminoloških sistema. Kom tipu pripada srodnička terminologija koja postoji u određenom jeziku postaje jasno kada se, na osnovu unapred utvrđenih analitičkih postupaka, otkriju principi koji klasifikuju odnose označene srodničkim nazivima. U cilju razvijanja preciznijih tipologija u odnosu na onu koju je predložio Morgan, antropolozi su od početka 20. veka nastojali da uspostave jasnije kriterijume i analitička sredstva za njihovu sistematizaciju, a nova saznanja i pitanja koja su se tokom vremena nametala dovodila su do preispitivanja postojećeg i uspostavljanja novog tipološkog okvira. Ovde ću ukazati samo na neke ključne radove koji su doprineli da se uspostave standardi za definisanje tipova srodničkih terminologija, a koji su i danas važeći.²⁵

Počecu od toga da je Morganova podela srodničkih terminologija na dva tipa, klasifikatorni i deskriptivni, dovedena u pitanje još početkom prošlog veka i da se u antropologiji i studijama srodstva odavno ne koristi kao analitičko sredstvo. Prvu kritiku ovoj tipologiji uputio je Kreber u svom članku *Klasifikatorni sistemi srodstva* ukazujući da ni jedan jezik nema različite nazive za sve vrste srodničkih odnosa i da uvek postoji značajan broj naziva koji ne označavaju pojedinačne srodničke položaje već klase odnosa (Kroeber 1909, 77). Naime, u okviru Morganovog objašnjenja pojam „deskriptivni” znači da svaki genealoški položaj dobija poseban srodnički naziv, dok „klasifikatorni” podrazumeva da je nekoliko različitih genealoških pozicija označeno jednim terminom (Kronenfeld 2004, 265). Kreber je, s druge strane, isticao da ni jedan jezik nema različite nazive za sve vrste srodničkih odnosa i da uvek postoji značajan broj termina koji ne označavaju pojedinačne srodničke položaje već klase odnosa. Kao primer navodi engleske nazive *cousin*/rođak i *brother*/brat koji obuhvataju različite vrste i stepene srodstva (Kroeber 1909, 77; Pleše 1998, 65). U srpskom jeziku

mного mlađe od njega (ili nje), ali koje su na osnovu pravila srodničke terminologije klasirane u kategoriju majke i oca. To istovremeno pokazuje i da je pojam generacije drugačiji i da više ne odgovara vremenu koje razdvaja dve generacije osoba, od kojih jedna potiče od druge (Godelier 2004, 203–204). Danas bismo pre rekli istog roda (*gender*) nego pola, što je pojam koji je uveden u naučnu upotrebu da bi se ukazalo da različite uloge i nejednak položaj muškaraca i žena u društvu nije direktna posledica bioloških i polnih razlika, već izraz društvenih normi, vrednosti i očekivanja. Ovde zadržavam pojam pola kada je korišćen u radu na koji se pozivam.

²⁵ Više o raspravama u vezi sa tipologijom srodničkih terminologija i o istoriji kompenencijalne analize kao važnog pristupa u antropološkim izučavanjima terminologija srodstva v. Kronenfeld 1996, 2004.

su to, na primer, termini brat, sestra, tetka, ujak, stric itd., koji u odnosu na *ega* označavaju različite srodničke položaje, a distinkcija u odnosu na genealoški najbliže srodnike/ce se uvodi korišćenjem prideva „rođeni/rođena”. Klasifikatorni termini postoje i kada su u pitanju srodnici po braku (zet, snaja itd.).

Međutim, ovaj Kreberov stav (1909/1969) nije značajan samo zbog ove ova-kve vrste kritike već pre svega zbog toga što je označio početak formalne, logičko-semantičke analize u studijama srodstva i kao takav, kako se u literaturi često ističe, ima trajni doprinos u studijama srodstva (Murdock 1972/1949, 123; Hérítier 1981, 17; Zimmermann 1993, 109; Godelier 2004, 211). Kreber je prvi ukazao da srodničku terminologiju treba posmatrati i izučavati kao jezički sistem (Gorunović 2009, 23) i naglašavao da se na osnovu analize terminologije ne mogu donositi zaključci o drugim aspektima srodstva, društva i kulture (Kroeber 1909, 82–83). Tvrdi da terminologija predstavlja „odraz psihologije, a ne sociologije” (Kroeber 1909, 84), domen izučavanja srodstva odvojio je od izučavanja socijalne organizacije, ekonomije ili politike i približio lingvistici i psihologiji. Drugim rečima, uspostavio je vezu između srodničke terminologije (jezika) i psihologije (Zimmermann 1993, 109, 111; v. Gorunović 2009, 23–24). Polazeći od ovih pretpostavki, on je upotrebu istog termina za označavanje majke i njene sestre (i oca i njegovog brata), koju koriste neke terminologije, objašnjavao „nepromenljivom činjenicom” – da su neki odnosi srodstva međusobno sličniji nego neki drugi, a pre svega oni između srodnika/ca istog pola (Kroeber 1909, 83). Iako je u svojim kasnijim radovima donekle izmenio stanovište o odnosu terminologije i vanlingvističkih elemenata, ostaje činjenica da je u ranom periodu svog rada srodničku terminologiju posmatrao i izučavao kao lingvistički fenomen koji ima sopstvenu logiku koja se ne može objasniti uspostavljanjem uzročne veze sa društvenim institucijama (Alès, Watts and Shapiro 2009, 23), kao što su to smatrali njegovi prethodnici i savremenici.²⁶

Međutim, upotreba reči „psihologija” je dovela do mnogih nejasnoća (Zimmermann 1993, 109), a dodatna objašnjenja pružao je i sam Kreber i drugi antropolozi. Tako je Redklif-Braun ukazivao da „psihološki činiooci” u Kreberovim radovima podrazumevaju načine mišljenja i osećanja koja su karakteristična za određenu kulturu i koje on shvata kao društvene pojave što imaju isti značaj kao i institucije, privreda ili verovanja (Redklif-Braun 1982, 86). Ili, kako je to objasnio Gudinaf, ono što je početkom prošlog veka Kreber nazivao psihologijom u

²⁶ Kako se ukazuje u jednoj novijoj raspravi o njegovom radu, Kreber je u svojim kasnijim radovima revidirao svoje stanovište iz 1909, rekavši da je preneglasio međusobnu nezavisnost jezika i društvenih institucija i da su socijalne intitucije često u odnosu korelacije sa principima srodničkih terminoloških sistema (Kroeber 1952/1936, 202, nav. u Alès, Watts and Shapiro 2009, 23). Mardok je znatno ranije (Murdock 1972/1949, 123–124) isticao da Kreber nikada nije u potpunosti poricao mogućnost „korespondencije” između terminologije srodstva i društvene strukture.

stvari je podrazumevalo ono što bismo mi danas nazvali kognicijom (Goodenough 1970, 12 nav. u Zimmermann 1993, 111).²⁷

Smatrajući da je podela na klasifikatorne i deskriptivne terminologije neadekvatna, Kreber je želeo da utvrdi tipove odnosa koji su na sistematičan način izraženi u svim srodničkim terminologijama koje poznajemo, a koji će omogućiti da se uoče razlike između principa i kategorija klasifikacije koji se u njima primenjuju (Héritier 1981, 9). U tom cilju je ustanovio osam kriterijuma na osnovu kojih je moguće utvrditi način razvrstavanja srodničkih naziva i internu logiku terminologija (Kroeber 1909, 78–79):

- 1) razlika između osoba iste generacije ili različitih generacija;²⁸
- 2) razlika između direktnih i bočnih srodnika i srodničkih odnosa;
- 3) razlika na osnovu redosleda rođenja (starosti/uzrasta) u okviru iste generacije;
- 4) pol osobe koja govori;
- 5) pol osobe koja se označava određenim srodničkim terminom;
- 6) pol osobe putem koje se uspostavlja srodnička veza između *ja* i *drugog*;
- 7) razlika između krvnih i afinalnih srodnika;
- 8) „stanje” osobe putem koje se uspostavlja srodnički odnos između *ja* i *drugog* (da li se radi o prisutnoj osobi ili ne, da li je osoba koja povezuje ega i drugog živa ili ne, u braku ili razvedena itd.)²⁹

Ovo je, dakle, bio prvi rad o *etskim* klasifikacijama, odnosno o univerzalnim kategorijama srodničke terminologije (Sturtevant 1964, 102). Međutim, kako je davno ukazao Louvi, da bi se terminologije srodstva koje postoje u svetu istražile i bolje razumele, bilo bi neophodno da se njihova tipologija uspostavi na osnovu što više kategorija na koje je uputio Kreber, što bi zahtevalo dugotrajna i intenzivna istraživanja. Stoga je smatrao da je početna terenska istraživanja najbolje sprovoditi koristeći jedan „značajan kriterijum”, a to je, po njegovom mišljenju, bio princip terminološke klasifikacije direktnih i bočnih srodnika u roditeljskoj generaciji (Lowie 1928, 265). Na taj način, precizirajući prvi Kreberov kriterijum, Louvi je smatrao da princip terminološke klasifikacije direk-

²⁷ Razvoj lingvističke i kognitivne orijentacije u američkoj antropologiji vezuje se upravo za Kreberov rad iz 1909.

²⁸ Naravno, ne moraju svi kriterijumi biti korišćeni u svim pojedinačnim slučajevima. Prvi kriterijum postoji u najvećem broju terminologija, osim za određene kategorije krvnih srodnika u tzv. krau-omaha tipu (Héritier 1981, 10). Ovaj tip srodničke terminologije ima tzv. *skewing rule* (fr. *fusion oblique*), odnosno *pravilo iskošenja*, kako predlažem da se ovo pravilo prevodi. Najkraće, *pravilo iskošenja* omogućava da se isti termin koristi za pripadnike/ce različitih bioloških generacija.

²⁹ Na primer, u nekim jezicima Indijanaca severne i južne Amerike posle smrti supruge zabranjena je upotreba termina „tast” i „tašta” za označavanje njenih roditelja i ovi termini su zamenjeni drugim (Godelier 2004, 212; Héritier 1981, 10).

tnih i bočnih srodnika koji pripadaju prvoj uzlaznoj generaciji/G+1 (roditelji i njihova braća i sestre) predstavlja dobru i dovoljnu osnovu za uspostavljanje opšte tipologizacije terminologija srodstva (Héritier 1981, 11; Godelier 2004, 213). Drugim rečima, on je predložio da se svi terminološki sistemi srodstva klasifikuju na osnovu ovog kriterijuma i ukazivao da postoje četiri logičke mogućnosti klasifikacije roditelja *ega* i njihove braće i sestara: 1. da su otac, njegov brat i majčin brat terminološki izjednačeni kao i majka, njena sestra i očeva sestra; 2. da se otac i njegov brat označavaju istim terminom, dok se majčin brat označava posebnim terminom, odnosno da se isti termin koristi za majku i njenu sestru, dok se očeva sestra označava drugim terminom; 3. da se otac, njegov brat i majčin brat označavaju posebnim terminima, kao i majka, majčina i očeva sestra; 4. da za oca postoji poseban termin, dok su očevo i majčin brat terminološki izjednačeni, odnosno da je majka označena posebnim terminom, dok se njena i očeva sestra označavaju istim terminom (Lowie 1928, 266). Prema Louvijevo tumačenju postoje, dakle, četiri tipa srodničke terminologije, čiju je osnovnu strukturu moguće izraziti na sledeći način (prema Hage 1997, 653; Héritier 1981, 11):³⁰

Generacijski tip (<i>generational</i>)	– F=FB=MB	M=MZ=FZ
Razdvajajuće-spajajući tip (<i>bifurcate merging</i>)	– F=FB≠MB	M=MZ ≠FZ
Tip koji razdvaja bočne srodnike/ce (<i>bifurcate collateral</i>)	– F≠FB≠MB	M≠MZ≠FZ
Linearni tip (<i>lineal</i>)	– F≠FB=MB	M≠MZ≠FZ

Međutim, Louvi je ponudio samo one mogućnosti koje su realizovane u praksi, ali je, kako ukazuje Fransoaz Eritije, zanemario petu logičku mogućnost klasifikacije srodnika u roditeljskoj generaciji – onu u kojoj su terminološki izjednačeni otac i majčin brat (kao i majka i očeva sestra), dok se očevo brat (i majčina sestra) označava posebnim terminom (F= MB≠FB; M= FZ≠MZ) (Héritier 1981, 11). Ovu petu logičku mogućnost (M= FZ≠MZ) zapazio je još Mardok, koji je takođe nastojao da razvije preciznija analitička sredstva za sistematizaciju srodničkih terminologija (Murdock 1972/ 1949). Međutim, osim ukazivanja da ovaj oblik terminološkog izjednačavanja nije sreo u praksi, on ne daje nikakav komentar (Hage 1997, 654; Godelier 2004, 215).³¹

³⁰ U ovim radovima prikaz izražen slovnim simbolima je dat samo iz muške perspektive, dok sam ja unela i strukturu iz pozicije žene.

³¹ Na osnovu analize tipova terminoloških sistema, kako onih koji postoje u praksi tako i onih koji su „nezamislivi“, Fransoaz Eritije razvija svoju teoriju srodstva, prvu posle Levi-Strosove (v. Terray 1986).

Mardok je svoju tipologiju zasnovao, kako kaže, na terminima koji označavaju ukrštene srodnike i njihov odnos sa nazivima koji se koriste za rođenu braću i sestre, za paralelne srodnike, tetke, stričeve, ujake i druge srodnike/ce. U odnosu na Louvija, on, dakle, koristi drugačiji kriterijum – način klasifikovanja ukrštenih srodnika/ca. Na taj način, Mardok pažnju usmerava na srodnike/ce koji/e pripadaju generaciji *ega/G⁰* (Murdock 1972, 222). Mardok je razlikovao šest tipova terminoloških sistema srodstva: eskimo, havajski, irokeški, sudanski, omaha i krau (Murdock 1972, 223).

Međutim, pre daljeg izlaganja potrebno je objasniti pojmove „ukršteni” i „paralelni” srodnici/e s obzirom na to da se radi o antropološkim konceptima koji su važni za razumevanje (terminologije) srodstva, a tako i nastavka ovog rada. Najopštije rečeno, deca braće i sestara su međusobno ukršteni srodnici (engl. *cross cousins*; fr. *cousins croisés*). Drugim rečima, ukršteni srodnici *ega* su deca majčinog brata (MBS/D) i očeve sestre (FZS/D). Međutim, potrebno je naglasiti da se pojam ne odnosi samo na rođenu braću i sestre već i na „klasifikatornu”, na sve osobe koje pripadaju terminološkoj kategoriji „brat”, odnosno „sestra”. Genealoški ukršteni srodnici (brat i sestra od rođenog ujaka i tetke po ocu) samo su članovi šire kategorije (klasifikatorni ukršteni srodnici), koja obuhvata i druge bočne srodnike, čije se veze sa *egom* prate kroz niz odnosa brat-sestra, i koji se označavaju istim srodničkim terminom (npr. u toj kategoriji mogu biti MBD, kao i MFBD, FMBD itd; ili MZD, MFZD, FMZD itd.) (Parkin 1997, 60). S druge strane, pojam „paralelni srodnici” (engl. *parallel cousins*; fr. *cousins parallèles*) označava decu dva brata, odnosno dve sestre, što znači da su paralelni srodnici *ega* deca očevog brata (FBS/D) i majčine sestre (MZS/D). Ukratko, u pitanju su srodnici/e čije se veze sa *egom* uspostavljaju preko osoba istog pola (sestra-sestra, brat-brat). Bez obzira na to da li su u pitanju genealoški ili klasifikatorni paralelni srodnici, svi pripadaju istoj terminološkoj kategoriji i označeni su istim srodničkim nazivom. Dakle, osnovni analitički princip u uspostavljanju razlike između kategorija „paralelni” i „ukršteni” srodnici/e jeste razlikovanje određenih tipova bočnih srodnika (kolateralala) u zavisnosti od pola osoba preko kojih se prati njihova veza sa *egom*. Ili, preciznije, u zavisnosti od toga da li se srodnički odnosi sa *egom* uspostavljaju putem veza brat-sestra ili putem veza brat-brat, odnosno sestra-sestra (Parkin 1997, 60).

Ako uporedimo tipologije koje su razvili Morgan, Louvi i Mardok, opšta klasifikacija terminologije srodstva se može izraziti na sledeći način:

		Morgan	Louvi	Mardok
F=FB=MB	M=MZ=FZ	klasifikatorni	generacijski	havajski
F=FB≠MB	M=MZ ≠FZ	klasifikatorni	razdvajajuće spajajući	irokeški
F≠FB≠MB	M≠MZ≠FZ	deskriptivni	razdvaja bočne srodnike	sudanski
F≠FB=MB	M≠MZ≠FZ	deskriptivni	linearni	eskimski

Izvor: Trautmann 1987, 262.

U periodu posle Morgana došlo je, dakle, do preoblikovanja opšte tipologije srodničkih sistema i jedna od osnovnih odlika ovog procesa je, kako ukazuje Trautman, da se distinkcije koje je Morgan podveo pod razliku klasifikatorni/deskriptivni sistemi ponovo pojavljuju u novom, strukturnom obliku. Drugim rečima, njegove kategorije su oslobođene evolucionizma i „genealogizma” i pretvorene u strukturne tipove, tako da je bilo moguće identifikovati, na primer, englesku i japansku terminologiju srodstva kao eskimsku (Trautmann 1987, 261– 263). Ukratko, sve do sada poznate terminologije pripadaju jednoj od ove četiri velike kategorije, u zavisnosti od toga da li su bočni srodnici razlikovani ili ne od direktnih (Godelier 2004b, 181).

Oslanjajući se na Louvijeve i Mardokove kriterijume, struktura i logika ova četiri osnovna tipa srodničke terminologije može se prikazati slovnim simbolima:

1.U terminologiji sudanskog tipa (razdvajanje bočnih srodnika/*bifurcate collateral*)

$F \neq FB \neq MB$

Na osnovu iste logike sledi:

$M \neq MZ \neq FZ \neq FBW \neq MBW$

$B \neq FBS \neq MBS$

$Z \neq FBD \neq MBD \neq FZD \neq MZD$

$D \neq BD \neq ZD \neq WZD \neq WBD$

2.U terminologiji irokeškog tipa (razdvajajuće-spajajući/*bifurcate merging*)

$F = FB \neq MB$

Na osnovu iste logike sledi:

$M = MZ \neq FZ$

$M = FBW \neq FZ$

$Z = FBD = MZD \neq FZD = MBD$

$D = BD \neq ZD$

3. U terminologiji eskimskog tipa (*linearni/lineal*)

$F \neq FB = MB$

$M \neq MZ = FZ$

$D \neq BD = ZD$

$S \neq BS = ZS$

4.U terminologiji havajskog tipa (*generacijska/generationel*)

$F = FB = MB$

$M = MZ = FZ = FBW = MBW$

$D = BD = ZD = WZD = WBD$

$S = BS = ZS$

Izvor: Godelier 2004, 214.

Istraživanja tokom druge polovina 20. veka dovela su do uspostavljanja novih tipologija terminoloških sistema srodstva. U tom smislu posebno je bilo značajno pitanje sličnosti i razlika između dravidskog i irokeškog tipa. Naime, od Morganovog vremena ove dve srodničke terminologije su izjednačavane i tretirane kao jedinstven terminološki sistem, koji je nazivan irokeškim ili irokeško-dravidskim. Jedan od osnovnih razloga zbog kojih se ova dva sistema razlikuju je taj što je dravidski tip terminologije srodstva zasnovan na pravilu o braku između bilateralnih ukrštenih srodnika koje irokeški sistem nema i ne zna se da je imao³² (v. Dumont 1953; Trautmann and Barnes 1998; Kronenfeld 2004; Hage 2006). S obzirom na to da dravidska terminologija (u smislu strukturnog tipa, a ne samo srodničkih sistema iz južne Indije) terminološki izjednačava majčinog brata i ženinog oca (MB=WF), nije teško zaključiti da muškarac sklapa brak sa sestrom majčinog brata (MBD). Takođe, ženina mlađa sestra je terminološki izjednačena sa kćerkom majčinog brata (WyZ= MBD), što implicira da je i supruga kćerka majčinog brata (W=MBD) (Trautmann 1987, 242). Stoga se postavlja pitanje zašto Morgan i mnogi posle njega nisu uočavali razlike između ovih terminologija. S obzirom na to da bi povezivanje braka između ukrštenih srodnika i dravidskog sistema terminologije objasnilo razlike u odnosu na irokeški sistem, Trautman smatra da je Morgan ovu razliku minimalizovao i zanemario jer je svoju knjigu izgradio na irokeško-dravidskom identitetu kao dokazu azijskog porekla američkih Indijanaca. On smatra da se radilo i o ličnom faktoru, jer je sam Morgan bio u braku sa MBD (Trautmann 1987, 243).

Ukratko, razlike koje postoje između ova dva tipa terminologije srodstva utvrđene su gotovo vek posle Morgana. Floyd Lansbari (Lounsbury 1964) je bio prvi antropolog koji je pokazao da su irokeška i dravidska terminologija različite i da ih treba razdvojiti kao dva terminološka tipa (Godelier, Trautmann, Tjon Sie Fat 1998, 9; Godelier 2004, 240; Kronenfeld 2004, 255). Osim (ne) postojanja braka između ukrštenih srodnika, Lansbari je takođe utvrdio da između irokeškog i dravidskog sistema postoje razlike i u pogledu načina klasifikovanja paralelnih i ukrštenih srodnika/ca. Naime, ova dva terminološka sistema su bila izjednačavana upravo zbog toga što u generaciji *ega* imaju istu klasifikaciju ukrštenih i paralelnih srodnika, što znači da su rođena braća i sestre terminološki izjednačavani sa decom očevog brata i majčine sestre, a razlikovana od dece očeve sestre i majčinog brata (Hage 2006, 398). Na taj način,

³² Pojam „brak između ukrštenih srodnika” (*cross-cousin marriage*) označava pozitivno bračno pravilo koje propisuje brak između bilateralnih, patrilateralnih ili matrilateralnih ukrštenih srodnika. Pozitivno pravilo braka između ukrštenih srodnika, u zavisnosti od toga da li se radi o njegovoj bilateralnoj, matrilateralnoj ili patrilateralnoj varijanti, dovodi do različitih bračnih razmena i ima različite „strukturnalne implikacije”. Jedino u svom bilateralnom obliku dovodi do direktne i kontinuirane razmene bračnih partnera između dve grupe ili bračne kategorije (v. Ivanović 2007, 208 fn 168, 169).

Z=FBD=MZD≠FZD=MBD; B=FBS=MZS≠FZS=MBS. Međutim, kada se radi o daljim srođnicima/ama koji/e pripadaju drugim generacijama, uočavaju se značajne razlike koje su kompleksne i ovom prilikom ćemo ih ostaviti po strani (više o tome v. Kronenfeld 2004; Trautmann and Barnes 1998; Trautmann 1995, 86–87, 176–185).

Uopšteno posmatrano, u okviru opšteg tipa srođničke terminologije, koji je u antropologiji označen kao razdvajajuće-spajajući (*bifurcate merging*; ranije nazivan i irokeškim), danas znamo da postoje četiri međusobno različita terminološka sistema – irokeški, dravidski, australijski i karau-omaha (Godlier 2004, 213). To znači da je do danas utvrđeno postojanje sedam tipova terminologije srođstva – dravidski, australijskoirokeški, krau-omaha, havajski, sudanski i eskimski. Gotovo sve terminologije srođstva po svojim formalnim odlikama predstavljaju varijante nekog od ovih tipova, osim, naravno, onih koje su u procesu transformacije i mogu imati karakteristike različitih sistema (v. Godelier 2004, 197–237).

Nekoliko napomena o rasprostranjenosti i transformacijama srođničke terminologije

Razlike u principima koji organizuju različite srođničke terminologije antropoloziji, ili bar jedan deo njih, do danas smatraju značajnim teorijskim problemom koji je vredan istraživanja jer pruža podatke koji imaju posebnu važnost za razumevanje istorije i društvenog života ljudi, a koji se ne mogu dobiti drugim sredstvima (Trautmann 1987, 264, 269). Ovde se na umu ima činjenica da jezici koji pripadaju istoj porodici jezika i čiji su srođnički nazivi slični mogu na različite načine da klasifikuju srođnike/ce. I obrnuto, jezici koji su različiti i geografski udaljeni terminologiju srođstva mogu da organizuju na osnovu istih principa. U tom smislu se može reći da je postojanje sistema čija srođnička leksika pripada istoj jezičkoj grupi, ali čiji je semantički obrazac drugačiji, moglo biti otkriveno jedino putem antropološke analize (Trautmann 1987, 264). Na primer, ruska srođnička terminologija se, posmatrano sa stanovišta njenih formalno-semantičkih odlika, smešta u isti tip terminologije srođstva kome pripadaju i engleska, francuska i terminologije nekih drugih jezika (Kryukov 1998, 296).³³ Kada je u pitanju srpski, dakle takođe slovenski jezik, princip terminološke kategorizacije srođnika je drugačiji. Ili, ako uzmemo drugi primer, u

³³ Pol Fridrih smatra da se transformacija ruske terminologije srođstva iz sudanskog (koji razdvaja bočne srođnike) u linearni/eskimski tip završila do 1700. godine (Friedrich 1964, 141). Međutim, na osnovu analize promena u rečniku srođstva koje je pokazao Lavrovski, o čemu je napred bilo reči, do ovih promena je došlo znatno ranije, u periodu od 12. do 14. veka.

okviru iste jezičke grupe, kao što je to slučaj kod Ožibva Indijanaca u severnoj Americi, postoji i dravdski i irokeški tip srodničke terminologije (Trautmann and Barnes 1998). Antropološka analiza se pokazala važnom u uspostavljanju i razjašnjavanju granica između različitih sistema srodstva koji postoje kako unutar iste grupe jezika tako i između različitih jezičkih grupa.

Ono što je sigurno jeste da je broj strukturnih tipova znatno manji u odnosu na broj postojećih jezika, kao i da se isti tip pojavljuje u različitim delovima sveta (Godelier, Trautmann, Tjon Sie Fat 1998, 5; Trautmann 1999, 440; Godelier 2004, 198). Tako, na primer, varijante terminologije koja je poznata kao dravidska nisu pronađene samo kod naroda koji govore dravidskim jezicima u južnoj Indiji već i u Okeaniji, nekim indijanskim društvima u severnoj Americi i u južnoj Americi, gde je posebno rasprostranjena u čitavoj amazonskoj oblasti (Trautmann 1999, 441; v. Godelier, Trautmann, Tjon Sie Fat 1998b).

Međutim, ono što se uočava jeste nejednaka zastupljenost ovih terminoloških sistema u različitim delovima sveta. Na primer, dravidsku terminologiju ne nalazimo u Evropi i Africi (Trautmann 1999, 442). S druge strane, u Africi je široko rasprostranjen irokeški tip. Kada je reč o Aziji, donedavno se nije znalo za postojanje irokeške terminologije srodstva. Prvi slučaj je otkrio Robert Parkin u južnoj Aziji, koja je tradicionalno povezivana sa dravidskim tipom terminologije (Parkin 1998).

Antropolozi i antropološkinje koji/e se bave ovom vrstom istraživanja nastoje da odgovore na pitanje šta sličnosti između srodničkih sistema koje se pojavljuju u udaljenim i nepovezanim društvima znače. Zašto određeni tip terminologije srodstva postoji u udaljenim delovima sveta, gde se direktni kontakt i istorijska povezanost mogu odbaciti kao uzrok? (Godelier, Trautmann, Tjon Sie Fat 1998, 6)

Posmatrano iz perspektive savremene antropologije, prilikom tumačenja rasprostranjenosti različitih tipova terminologije srodstva u svetu potrebno je uzeti u obzir i razlikovati dva principa grupisanja: princip bliskosti (*principle of propinquity*) i princip forme (*principle of form*) (Godelier, Trautmann, Tjon Sie Fat 1998, 6). Princip bliskosti se koristi prilikom klasifikovanja terminologija koje postoje u društvima sa zajedničkim poreklom ili jezicima, ili žive u blizini, pri čemu svaka od razlika i specifičnih odlika mora biti uzeta u obzir. Jer, srodnički sistem u bilo kojoj zajednici ne predstavlja apsolutnu datost koja se može objasniti sama po sebi već se može razumeti jedino kroz poređenje sa susednim zajednicama koje, uzete zajedno, predstavljaju polje varijacija čije jedinstvo proističe iz istorijskih veza tih zajednica koje (najvećim delom) govore srodnim jezicima. Ukratko, ovu vrstu analize je moguće koristiti kada se radi o društvima koja su jezički ili geografski i istorijski povezana. U tom smislu se može reći da je Morgan razvio „metod blizine”, koji je, međutim, pogrešno primenjivao na vrlo udaljene regione u svetu (Godelier, Trautmann, Tjon Sie

Fat 1998, 7). Jedan od izuzetnih primera primene ovog metoda je istraživanje Tomasa Trautmana o dravidskom srodstvu u južnoj Indiji i Šri Lanki (Trautman 1995). Dravidski sistem u Indiji postoji više od hiljadu godina kroz pisane izvore, što je ovom autoru omogućilo da ga posmatra ne samo kao strukturni tip koji ima ograničen broj odlika već kao istorijski sistem koji funkcioniše u određenoj geografski, jezički i kulturno povezanoj oblasti. To istovremeno znači uočavati varijante i promene lokalnih sistema koji se ponekada mogu udaljiti od opšteg strukturnog tipa gotovo do neprepoznatljivosti.

Kada terminologije istih formalnih odlika, koje imaju ista pravila klasifikacije srodnika/ca, postoje u geografski, jezički i istorijski različitim i udaljenim društvima, primenjuje se princip forme, koji pažnju više usmerava na logičke nego istorijske veze između sistema U ovom slučaju, gde geografska i lingvistička razlika ukazuje da ne postoji direktna istorijska veza između ovih društava, moguće je primeniti samo ovaj princip i objašnjenje tražiti u kognitivnim procesima ljudskog uma (Godelier, Trautmann, Tjon Sie Fat 1998, 6). Godelije, Trautman i Tjon Si Fat ukazuju da osnovne pretpostavke ovog pristupa nalazimo već u *Primitivnoj kulturi* Edvarda Tejlora, koja je izašla iste godine kada i Morganovi *Sistemi* (1871). U odnosu na Morgana koji je terminologiju srodstva shvatao kao analitičko sredstvo koje omogućava rekonstruisanje istorijskih veza između različitih jezika i naroda, Tejlor je razvio sasvim drugačiju perspektivu kada je u pitanju izučavanje globalne rasprostranjenosti različitih kulturnih odlika. On je smatrao da kulturne sličnosti koje postoje između društava koja su toliko udaljena da se može pretpostaviti da međusobno nisu istorijski povezana smemo tumačiti samo „opštim zakonima ljudske volje i ponašanja koji su zajednički čitavom čovečanstvu”. Sa stanovišta savremenih studija srodstva ova dva metoda su komplementarna i svaki je koristan u različitim situacijama (Godelier, Trautmann, Tjon Sie Fat 1998, 7). Ukratko, pitanje o tome kako objasniti činjenicu da određeni tip terminologije srodstva postoji u različitim jezicima i udaljenim delovima sveta do danas je ostalo jedno od ključnih problema u studijama srodstva, na koje antropolozi i dalje nastoje da pruže odgovor.

Posmatrano sa stanovišta postupaka i metoda, antropološka analiza terminologije predstavlja „najtehničiji” način istraživanja srodstva. Formalna, semantička analiza klasifikacije srodnika je bila, i u velikoj meri ostala, jedna od distinktivnih odlika antropologije. Međutim, poslednjih decenija su uočljive promene u pristupima. Dok je u ranijim izučavanjima interes istraživača bio usmeren na pronalazjenje logički moćnih i empirijski efikasnih analitičkih sredstava klasifikacije, poslednjih decenija je naglasak sve više na širim socijalnim, istorijskim i kognitivnim problemima i procesima (Kronenfield 2001, 150). Radovi Kriukova (Kryukov 1998) i Trautmana (Trautmann 1995) se često navode kao primeri šta se može naučiti iz srodničke terminologije kada se istorijski izvori dovedu u vezu s etnografijama savremenosti. U tom smislu se istiće

neophodnost izučavanja pojedinih društava i regiona, zato što je terminologija „u značajnoj meri regionalna po karakteru”, jer se čini, posmatrano u okviru svetskih oblasti, da postoji ograničen repertoar tipova srodničke terminologije i visok stepen ponavljanja (Trautmann 2001, 282; v. Godelier, Trautmann, Tjon Sie Fat 1998b). Srodnički terminološki sistemi ne predstavljaju jednostavno ekvivalent srodničkih sistema kao celine, niti su njihov direktan odraz. Danas malo ko polazi od pretpostavke da ako možemo da razumemo način klasifikacije srodnika bićemo u stanju da razumemo i čitav srodnički sistem. Stoga se pitanje o faktorima koji utiču na strukturu srodničke terminologije pojavljuje kao empirijski problem kome se poslednjih decenija posvećuje posebna pažnja (Kronenfield 2001, 150).

Jedno od pitanja koje posebno privlači pažnju savremenih istraživača/ica tiče se istorijskih promena i pitanja da li su se, posmatrano iz globalne perspektive, terminološki sistemi srodstva menjali na neki određeni način.

Različiti tipovi terminologija srodstva se transformišu jedan u drugi, ali se postavlja pitanje da li postoji neki opšti pravac ovih istorijskih promena (Kryukov 1998, 310; Godelier, Trautmann, Tjon Sie Fat 1998, 5). Pitanje promena srodničkih sistema predstavlja jedno od osnovnih pitanja u više od veka dugoj istoriji antropološke misli o srodstvu. Jedna od Morganovih zasluga jeste ukazivanje na činjenicu da su srodnički sistemi podložni promenama, da ne predstavljaju statične, a-istorijske datosti. Njegovo objašnjenje je, kao što je poznato, na kraju bilo evolucionističko, proisticalo je iz arbitrarnog utvrđivanja istorijskih sekvenci razvoja srodničkih terminologija. Evolucionistički ključni razvoju srodničkih sistema su odbačeni pre svega na osnovu saznanja da određeni sistem srodstva ne može biti transformisan u bilo koji drugi (Godelier, Trautmann, Tjon Sie Fat 1998, 10–11). Međutim, i u kasnijem periodu tumačenja, iako nisu uvek bila evolucionistička, počivala su na pretpostavci da se promene određenog terminološkog sistema mogu odvijati samo u jednom pravcu i tek je krajem 1960-ih izneta pretpostavka da pravac transformacije sistema srodstva može ići u različitim pravcima (Kryukov 1998, 310). Tek će u narednom periodu istraživanja pružiti potporu ovoj pretpostavci, da je promena u određenom „protosistemu” srodstva mogla da sledi različite pravce. Najbolji primer su transformacije srodstva u Kini, u kojoj istorijski izvori pokrivaju period duži od tri milenijuma. Istraživanja Kriukova su pokazala da se istorijska promena srodničke terminologije odvijala od varijante dravidskog sistema koji je u jednoj oblasti transformisan u sudanski, dok je u drugom slučaju evoluirao u irokeški tip. Prema ovim podacima, u periodu od 3. do 6. veka nove ere u kineskoj srodničkoj terminologiji nije više bilo odlika dravidskog tipa terminologije (Kryukov 1998, 298). Uopšteno posmatrano, antropološka saznanja pokazuju da tzv. dravidski tip srodničke terminologije može da sledi različite pravce evolucije (u sudanski, australijski, irokeški, havajski), međutim, to još uvek ne

znači da možemo zaključiti da se nalazi u osnovi razvoja svih sistema srodstva (Godelier 1998, 541). Pretpostavka o različitim pravcima razvoja terminoloških sistema je potvrđena, ali to ne znači da se svaki sistem može razviti u bilo koji drugi. Jer, karakter promena je određen unutrašnjom logikom samog sistema, što znači da postoji ograničen broj mogućih pravaca transformacije (Godelier 1998, 195–237).

Istraživanja takođe pokazuju da u okviru nekog sistema mogu da postoje elementi koji po svojim odlikama pripadaju različitim terminološkim tipovima (npr. irokeški i krau itd). Međutim, savremeni pristupi terminologiji srodstva više nastoje da uoče i objasne varijacije nego da takve sisteme smeste u jednu ili drugu opštu kategoriju. Jer, ono što je važno znati nije koja kategorija više odgovara već koje odlike se mogu kombinovati na različite načine da bi formirale konkretan sistem u realnom svetu. Istraživanje i razumevanje obima varijacija u okviru i između kategorija/tipova (kao što su irokeški, krau-omaha i drugi) verovatno će dovesti do preispitivanja i redefinisavanja granica i strukturnih odlika „ortodoksnih kategorija”, ali će omogućiti i bolje razumevanje njihovih transformacija (Godelier, Trautmann, Tjon Sie Fat 1998, 17–18). Srodnički sistem ne može ponovo da ima oblik onog strukturnog tipa koji je nekada imao i kroz koji je već prošao. U tom smislu se može pretpostaviti da je proces transformacije srodničkih terminoloških sistema ireverzibilan (Kryukov 1998, 313).

Reference

- Barry, Laurent S. 2000. „Un demi-siècle s’écoulé”. *L’Homme* (le numéro spécial La question de parenté) 154–155: 9–20.
- Barnard, Alan. 1994. „Rules and Prohibitions: The Form and Content of Human Kinship”. In *Companion Encyclopedia of Anthropology*, 783–812. New York and London Routledge.
- Bjeletić, Marta. 1996. „Od devet brata krv (fitonimi i termini srodstva)”. *Kodovi slovenskih kultura* 1: 89 – 101.
- Blagojević, Miloš. 2001. „Srodstvena terminologija i društvena hijerarhija u srednjovekovnoj Srbiji”. *Zbornik Etnografskog muzeja u Beogradu* 1901 – 2001:115 – 129.
- Dumont, Louis. 1953. „The Dravidian Kinship Terminology as an Expression of Marriage” *Man* 53: 34–39.
- Dumont, Louis. 1983. *Affinity as Value. Marriage Alliance in South India, with Comparative Essays on Australia*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Fortes, Mayer. 1969. *Kinship and the Social Order: The Legacy of Lewis Henry Morgan*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Fox, Robin. 1967. *Kinship and Marriage*. London: Penguin Books.
- Friedrich, Paul. 1964. „Semantic Structure and Social Structure: an Instance from Russian”. In *Explorations in Cultural Anthropology: essays in honor of Gorge Peter Murdock*, edited by Word H. Goodenough, 131 – 166.

- Godelier, Maurice. 2004. *Méthanorphoses de la parenté*. Paris: Fayard.
- Godelier, Maurice, Thomas R Trautmann and Franklin E. Tjon Sie Fat. 1998. „Introduction”. In *Transformations of Kinship*, edited by Maurice Godelier, Thomas R. Trautmann and Franklin E. Tjon Sie Fat, 1–28. Washington and London: Smithsonian Institution Press.
- Godelier, Maurice. 1998. „Afterward: Transformations and Lines of Evolution”. In *Transformations of Kinship*, edited by Maurice Godelier, Thomas R. Trautmann and Franklin E. Tjon Sie Fat, 386–419. Washington and London: Smithsonian Institution Press.
- Godelier, Maurice, Thomas R. Trautmann and Franklin E. Tjon Sie Fat (eds.). 1998b. *Transformations of Kinship*. Washington and London: Smithsonian Institution Press.
- Goodenough, Ward H. 1956. „Componential Analysis and the Study of Meaning”. *Language* 32 (1): 195–216.
- Héritier, Françoise. 1981. *L'exercice de la parenté*. Paris: Hautes Études, Gallimard, Le Seuil.
- Hua, Cai. 2001. *A Society without Fathers or Husbands. The Na of China*. New York: Zone Books.
- Ivanović, Zorica. 2008. „O izučavanju srodstva u poslednjim decenijama dvadesetog veka”. *Etnoantropološki problemi* n.s. 3 (2): 107–138.
- Ivanović, Zorica. 2013. „Još jednom o formativnom periodu antropologije: značaj promene pojma istorije”. *Etnološke sveske* 21 (10): 183–199.
- Keessing, Roger M. 1972. „The Lure of Kinship”. In *Kinship Studies in the Morgan Centennial Year*, edited by Priscilla Reining, 17–31. Washington: Anthropological Society of Washington.
- Kroeber, Alfred L. 1909. „Classificatory systems of relations”. *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 39: 77–81.
- Kreber, Alfred L. 1969. „Klasifikacioni sistemi srodstva”. U *Teorije o društvu. Osnovi savremene sociološke teorije*, knj. 1, uredio Dragoljub Mićunović, 263–267. Beograd: Vuk Karadžić.
- Kronenfeld, David B. 2001. „Introduction. The uses of formal analysis re cognitive and social issues”. *Anthropological Theory – Special Issue: Kinship* 1 (2): 147–172.
- Kryukov, M. V. 1998. „The Big Picture: The Synchronic-Diachronic Method and the Multidirectionality of Kinship Transformations”. In *Transformations of Kinship*, edited by Maurice Godelier, Thomas R. Trautmann and Franklin E. Tjon Sie Fat, 294–313. Washington and London: Smithsonian Institution Press.
- Лавровский, П. А. 1867. *Коренное значение въ насванихъ родства у Славянъ*, Санктпетербургъ: Академии наукъ, томъ II, № 4.
- Leach, Edmund R. 1945. „Jinghpaw Kinship Terminology”. *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 75 (1/2): 59–72.
- Lowie, Robert. 1928. „A note on relationship terminologies”. *American Anthropologist* 30: 263–267.
- Malinowski, Bronislaw. 1930. „Kinship”. *Man* 30: 19–29.
- Morgan, Lewis Henry. 1997. *Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family*. Lincoln and London: University of Nebraska Press.

- Murdock, George P. 1972. *De la structure sociale*. Paris: Payot.
- Olderogge, A. D. 1961. „Several Problems in the Study of Kinship Systems”. *Current Anthropology* 2 (2): 103–107.
- Parkin, Robert. 1998. „Dravidian and Iroquois in South Asia”. In *Transformations of Kinship*, edited by Maurice Godelier, Thomas R. Trautmann and Franklin E. Tjon Sie Fat, 253 – 270. Washington and London: Smithsonian Institution Press.
- Pavković, Nikola F. 1981. Morganovo proučavanje drevnog društva. Pogovor u *Drevno Društvo*. Luis H. Morgan. 477–489. Beograd: Prosveta.
- Rakić, Radomir D. 1991. *Terminologija srodstva kod Srba*. Beograd: Etnoantropološki problemi.
- Resek, Carl. 1960. *Lewis Henry Morgan: American Scholar*. Chicago: University of Chicago Press.
- Schefler, Harold W., Floyd G. Lounsbury. 1971. *A Study in Structural Semantics. The Siriono System of Kinship*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice–Hall Inc.
- Tjon Sie Fat, Franklin E. 1999. „Trajectoires et transformations: les automates d’arbres binaires pour l’analyse des variations terminologiques”. Dans *La production du social. Autour de Maurice Godelier*, sous la direction de Philippe Descola, Jacques Hammel et Pierr Lemmonier, 419–432. Paris: Fayard.
- Trautmann, Thomas R. 2001. „The whole history of kinship terminology in three chapters”. *Anthropological Theory* 1 (2): 268–287.
- Trautmann, Thomas R. 2000. „India and the Study of Kinship Terminologies”. *L’Homme. Question de parenté* 154–155: 559–570.
- Trautmann, Thomas R. 1995. *Dravidian Kinship*. London, New Delhi: Altamira Press, Sage Publications.
- Trautmann, Thomas R. 1999. „La parenté comme langage”. Dans *La production du social. Autour de Maurice Godelier*, sous la direction de Philippe Descola, Jacques Hammel et Pierr Lemmonier, 433–444. Paris: Fayard.
- Trautmann, Thomas R. 1987. *Lewis Henry Morgan and the Invention of Kinship*. Berkeley: University of California Press.
- Trautmann, Thomas and Robert H. Barnes. 1998. „‘Dravidian’, ‘Iroquois’, and ‘Crow-Omaha’ in North American Perspective”. In *Transformations of Kinship*, edited by Maurice Godelier, Thomas R. Trautmann and Franklin E. Tjon Sie Fat, 27–57. Washington and London: Smithsonian Institution Press.
- Tooker, Elisabeth. 1997. „Introduction”. In *Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family*, Henry Morgan, vii–xix. Lincoln and London: University of Nebraska Press.
- Viveiros de Castro, Eduardo. 1998. „Dravidian and Related Kinship Systems”. In *Transformations of Kinship*, edited by Maurice Godelier, Thomas R. Trautmann and Franklin E. Tjon Sie Fat, 332–383. Washington and London: Smithsonian Institution Press.
- Zimmermann, Francis. 1993. *Enquête sur la parenté*. Paris: Presses Universitaires de France.

Zorica Ivanović

Department of Ethnology and Anthropology
Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Serbia
zorivano@eunet.rs

*Kinship Terminology as a (Still) Significant
Anthropological Analytical Category*

This paper explains the concept of kinship terminology as an analytical category in anthropology and highlights its importance. Special attention is given to the differences in approach and methodology employed in anthropology compared to comparative philology and historical linguistics when it comes to this type of research. In addition to discussing the typology of kinship terminology systems, the paper addresses current knowledge regarding two longstanding questions: 1. the relationship between kinship terminology and non-linguistic elements (principles of social organisation and kinship behaviour), and 2. historical changes and transformations of kinship terminological systems.

From the perspective of contemporary anthropology, when interpreting the prevalence of different types of kinship terminology worldwide, it is necessary to consider and distinguish between two principles of grouping: the 'principle of propinquity' and the 'principle of form.' The principle of propinquity can be applied when dealing with societies that are linguistically, geographically, and historically connected. When terminologies with the same formal characteristics, including identical rules of kinship classification, exist in geographically, linguistically, and historically distinct and distant societies, the principle of form is applied, which focuses more on logical rather than historical connections between systems.

While earlier studies focused on finding logically powerful and empirically efficient analytical means of classification, in recent decades the emphasis has increasingly shifted towards broader social, historical, and cognitive issues and processes. Contemporary approaches to kinship terminology aim to identify and explain variations rather than categorise such systems into one general category or another. Because what matters is not which category fits better, but rather which features can be combined in different ways to form a concrete system in the real world.

Key words: kinship, terminology, anthropological analysis, system, type, transformations, terminology vs. practices

Terminologie de la parenté comme une catégorie anthropologique analytique (toujours) importante

Cet article explique la notion de la terminologie de la parenté en tant que catégorie analytique dans l'anthropologie et rend compte de son importance. Une attention particulière est consacrée à des différences d'approche et de méthode appliquées en anthropologie d'un côté, et en philologie comparative et en linguistique historique de l'autre, lorsqu'il s'agit de ce genre de recherche. À part l'analyse en rapport avec la typologie du système de terminologie de la parenté, cet article rend compte des connaissances actuelles se rapportant à deux vieilles questions: 1. Celle qui concerne le rapport entre la terminologie de la parenté et les éléments extralinguistiques (les principes de l'organisation sociale et du comportement parental), 2. Celle qui concerne les changements historiques et les transformations des systèmes terminologiques de la parenté

Mots clés: parenté, terminologie, analyse anthropologique, système, type, transformations, terminologie vs pratiques

Primljeno / Received: 20.03.2023.

Prihvaćeno / Accepted for publication: 15.05.2023.